

Ольга Вуск
(Чернівці)

АКТУАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ЕКЗИСТЕНЦІЯ» В СУЧАСНІЙ ІРЛАНДСЬКІЙ ПОЕЗІЇ

Досліджуються способи актуалізації семантичного концепту «ЕКЗИСТЕНЦІЯ» в сучасній ірландській поезії. Здійснено компонентний аналіз англійських лексикографічних джерел, виявлено понятійні характеристики концепту. На основі поетичних творів Вільяма Батлера Єйтса, Патріка Каванаха та Шеймаса Хіні висвітлено способи відтворення концепту «ЕКЗИСТЕНЦІЯ» та його структури.

Ключові слова: *концепт, концептуальна картина світу, компонентний аналіз, актуалізація, інтерпретація.*

Исследуются способы актуализации семантического концепта «ЕКЗИСТЕНЦІЯ» в современной ирландской поэзии. Проведён компонентный анализ английских лексикографических источников, выявлены понятийные характеристики концепта. На основе поэтических произведений Уильяма Батлера Ейтса, Патрика Каванаха и Шеймаса Хини рассмотрены способы репрезентации концепта «ЕКЗИСТЕНЦІЯ» и его структуры.

Ключевые слова: *концепт, концептуальная картина мира, компонентный анализ, актуализация, интерпретация.*

The article is dedicated to the study of the ways of representation of the semantic concept «EXISTENCE» in contemporary Irish poetry. The fact of numerous researches conducted in this field proves its topicality. The subject of the article presupposes completion of the following tasks: to investigate the nature of concept and the development of scientific views on this problem; to conduct componential analysis of the concept «EXISTENCE» in order to investigate its notional characteristics; to research the ways of representation of the concept «EXISTENCE» in poetry by William Butler Yeats, Patrick Kavanagh and Seamus Heaney and to determine peculiarities of its interpretation by these authors; to investigate the structure of the concept «EXISTENCE».

Componential analysis conducted in the research allowed us to single out the following common characteristics of this notion: it is a fact or state of living, reality, the way someone lives their lives, especially if it is unpleasant or difficult. Poetry analysis, however, made it possible to find out significant alterations in the very notion of existence. In poetic world view this concept is inseparably connected to the notion of death. Primary characteristics of the concept «EXISTENCE» in the Irish world view are: fight for independence, rethinking life through death, potato digging, and poetry. The research allowed formulating the structure of the concept. Lexical units life, clay, death, living, years belong to the nucleus of this notion. The periphery is much broader and includes time, limbo, everyday, eternity, fate, the nest of the world, eternal April, new rhythm, heaven, hell, purgatory, digging, and existence.

Key words: *concept, conceptual world view, componential analysis, representation, interpretation.*

Дослідження поняття та структури концепту займає одне з провідних місць у сучасній лінгвістиці. Той факт, що досить велика кількість науковців присвятили свої роботи вивченню цього питання, доводить його актуальність. Однією з причин такої популярності серед дослідників, на нашу думку, є неоднозначність його природи, адже дослідження структури концепту відбувається на перетині кількох лінгвістичних дисциплін: концептології, семасіології та психолінгвістики [6, с. 11].

Мета статті – дослідження способів актуалізації концепту «ЕКЗИСТЕНЦІЯ», встановлення його структури та місця в ірландському світогляді на матеріалі поетичних творів Вільяма Батлера Єйтса, Патріка Каванаха і Шеймаса Хіні. Преставлена мета передбачає виконання таких завдань: дослідити природу концепту та розвиток поглядів різних науковців на сутність цього поняття; провести компонентний аналіз концепту «ЕКЗИСТЕНЦІЯ» з метою встановлення його поняттєвих характеристик; дослідити способи відтворення концепту «ЕКЗИСТЕНЦІЯ» в поетичних творах Вільяма Батлера Єйтса, Патріка Каванаха, Шеймаса Хіні та встановити особливості їх інтерпретації різними авторами; дослідити структуру концепту «ЕКЗИСТЕНЦІЯ».

Історичне вчення про концепт бере свій початок ще від П'єра Абеляра, який розглядав його як форму охоплення смислу, як збирання понять, замкнених у душі, що сприймає мову. Він вважав концепт продуктом високого духу, розуму, який здатен творчо відтворювати та збирати смисли як універсалії, що являють собою зв'язок речей та мовлення. Концепт формується мовленням, але не тотожний самому поняттю [1, с. 150].

Синонімічність термінів «концепт» і «поняття» також була приводом для численних дискусій серед науковців. Так Н. Ю. Шведова та В. З. Дем'янков поділяють думку про те, що хоча вони є історичними дублетами, у сучасному науковому узусі їх вживання відрізняється.

На думку В. Карасика, усі підходи до вивчення концепту зводяться до лінгвокультурного та лінгвокогнітивного. Науковець стверджує, що концепт являє собою квант досвіду, що переживається і моделюється як тривимірне утворення, у складі якого можна виділити понятійні, образні та ціннісні характеристики [5, с.123]. Концепт, як смислова одиниця нерозривно пов'язаний із типовими обставинами, в яких це ментальне утворення актуалізується. У цьому плані концепти є індикаторами етнокультурних чи соціокультурних норм, історичних умов, жанрових канонів і когнітивних стилів [5, с. 124].

У своїй монографії С. Г. Воркачов стверджує, що експліцитно чи імпліцитно концепт завжди є об'єктом зіставного аналізу, що має на меті порівняння: внутрішньомовне, коли зіставляються образ та функціонування концепту в різних дискурсах і сферах свідомості; міжмовне, коли зіставляються концепти різних мов [2, с. 11].

Як будь-яке зіставне дослідження, вивчення концептів спрямоване на виявлення та виокремлення певних рис та якостей свого суб'єкта, встановлення його етнокультурної специфіки, яка сприймається по-різному. Як етноспецифічної може сприйматися ознака, покладена в основу номінації... Етноспецифічність можна розглядати в стереотипізації моделей світосприйняття та поведінкових реакцій, відображених у семантиці концепту [2, с.11]. Науковець стверджує, що культурні концепти – це перш за все ментальні сутності, в яких відображається «дух народу», що визначає їх антропоцентричність – зорієнтованість на духовність,

суб'єктивність, соціальність та «особисту сферу» носія етичної свідомості [2, с.14].

У світлі цього можна зробити припущення, що концепт «ЕКЗИСТЕНЦІЯ» матиме такі риси, як суб'єктивність, розмитість контурів, неоднозначність. Адже погляди на життя різних представників однієї культури можуть кардинально різнитися. Тому надалі, щоб подолати можливі неточності трактування, ми спробуємо проаналізувати сутність і структуру концепту «ЕКЗИСТЕНЦІЯ» методом компонентного, концептуального, дескриптивного, зіставного аналізу як на матеріалі лексикографічних джерел, так і поетичних творів ірландських поетів ХХ століття Вільяма Батлера Єйтса, Патріка Каванаха та Шеймаса Хіні. Сукупне дослідження концепту «ЕКЗИСТЕНЦІЯ», актуалізоване у творчості цих видатних поетів, повинно дати найбільш повне уявлення про дане поняття в ірландському етнокультурному середовищі.

Для аналізу понятійних характеристик вдамося до компонентного аналізу з метою виявлення основних словникових дефініцій.

Таблиця 1

Значення	Merriam-Webster's Dictionary	Oxford Learner's Dictionary	Macmillan Dictionary	Cambridge Online Dictionary	Longman Dictionary of American English
1. Living	+	+	+	+	+
2. life	+	+			
3. Reality	+				
4. Experience	+				
5. Survival		+	+	+	+
6. <u>Earthly life</u>		+			
7. <u>All that exist</u>		+	+		
8. <u>Something that exists; a being</u>		+	+		
9. Being		+	+		
10. Occurrence	+				

У результаті зіставлення словникових дефініцій можемо виділити декілька інтегральних і диференціальних компонентів. Інтегральні семи, що входять до ядра концепту «ЕКЗИСТЕНЦІЯ» — це *living, life, survival, all that exists, something that exists, being*.

Наявність диференціальних компонентів визначається присутністю у складі їх дефініцій компонентів *fact, state or way of living, things or beings, reality presented in experience*.

Для подальшого аналізу розглянемо синонімічний ряд «ЕКЗИСТЕНЦІЯ» у тезаурусах: *actuality, being, existing, reality, fact, survival, continuation, corporality, corporeality, occurrence; life, lifestyle, lifetime, lifespan, living, subsistence, thingness; entity, creation; circumstances, situation; expectancy*. Отже, за визначенням лексикографічних джерел, це явище охоплює життя, існування, реальність, буття у всіх його проявах.

Особливістю дослідження коцептів у поетичних творах є те, що символізм та образність автора надають поняттям та явищам нетрадиційних, а подекуди навіть химерних форм. Зокрема, попередній аналіз пояснює екзистенцію як виміри життя, існування. Серед цих значень немає місця поняттю смерті чи смертності, але в поетичних творах Вільяма Батлера Єйтса, Патіка Каванаха та Шеймаса Хіні ми бачимо зовсім інше. Їх твори часто просякнуті відчуттям смерті, яке в кожного з них набирає специфічного забарвлення, відмінного від інших. Однак усі три автори розглядають смерть як обов'язкову складову існування або ж його неминуче завершення.

Після виходу збірки Шеймаса Хіні “Human Chain” у 2010 році у Нью-Йоркському часописі з'явилося ревію, у якому Джон Банвіль, серед інших питань, розглядав також присутність поняття смерті в поезії. На його думку, “поезія завжди була напівзакохана в безтурботну смерть. Напевне, був час, коли, як Томас Гарді у своїй відомій поезіїі “Before Life and After” запевняє нас, смерть була лишень завершенням життя ... час, поки поети не відкрили своє покликання бути елегістами... Поема про Гільгамеша, один із найстаріших творів літератури, переповнена таємницею смертності, Гомер також затримується серед тіней, Шекспір та Мільтон завжди роздумують над тим, що поняття ритму завжди включає в себе спад, закінчення. Вітгенштейн запевняє нас, що смерть не є досвідом життя, але поет знає інше і під час падіння шукає змоги спіймати нас у павутину слів” [13].

У процесі аналізу власне поетичних творів стала очевидною неможливість розглядати концепт «ЕКЗИСТЕНЦІЯ» у відриві від поняття «смерть». Присутність полярних понять «*life*» та «*death*»

незаперечна у творчості усіх трьох розглянутих нами ірландських поетів.

У проаналізованих нами поезіях В. Б. Єйтса власне лексичної одиниці *existence* не вжито жодного разу. Натомість, життя і смерть ідуть поряд у багатьох творах різних років, що свідчить, на нашу думку, про бачення автором смерті і смертності як органічної складової життя: “*And I declare my faith: // I mock Plotinus’ thought // And cry in Plato’s teeth, // **Death and life** were not // Till man made up the whole, // Made lock, stock and barrel // Out of his bitter soul, // Aye, sun and moon and star, all, // And further add to that // That, **being dead, we rise**, // Dream and so create // Translunar Paradise*”[21];

Особливо виражене саме прийняття смерті в поезії “An Irish Airman Foresees His Death”: “*I balanced all, brought all to mind, // The years to come seemed waste of breath, // A waste of breath the years behind // In balance with **this life, this death.***”[21]. Концепт «ЕКЗИСТЕНЦІЯ» набуває тут філософського звучання саме через сприйняття ліричним героєм життя і смерті як єдиного цілого. Дане твердження пояснює паралельне використання у творі антонімічних пар *years to come -- years behind; this life —this death*.

Досить часто звернення до питань *життя* та *смерті* є характерною рисою поезії Єйтса. Він часто звертається до питань філософії, сумних сторінок історії Ірландії. Можливо з цієї причини його творам притаманна атмосфера всеохопної безнадії, смутку, страху, навіть розпачу: “*And hens to moor-cocks call; // Minute by minute they **live**: // The stone’s in the midst of all; “Last night they trundled down the road // The **dead** young soldier in his blood*” [21].

Нерідко концепт «ЕКЗИСТЕНЦІЯ» актуалізується у творчості поета зовсім несподівано. У згаданій поезії читаємо: “*That you have come and dared me to my face? // “The **dooms** of men are in God’s hidden place*” [21]. Лексична одиниця *doom* має очевидне значення смерть, але із твору розуміємо, що *doom* – це існування людей приречених на загибель, їх доля, тобто концепт екзистенції, набуває протилежного вираження.

Цю ж таки лексичну одиницю використовує Патрік Каванах у поезії “Advent”, але виражає вона дещо інше: “*...we’ll return to Doom // The knowledge we stole but could not use*”[19]. На нашу думку, у даному випадку *doom* означає загробне життя, небуття, з якого приходять і до якого повертаються після смерті.

У творчості Патріка Каванаха простежується звернення до простих загальнолюдських цінностей, поет часто зображає буденне сільське життя зі всіма його турботами. Життя простої людини не оспівується, не звеличується, його складники – це робота, худоба, сім'я, церква. Досить плідна для дослідження способів актуалізації концепту «ЕКЗИСТЕНЦІЯ» поема Каванаха “The Great Hunger”, у якій описується життєвий шлях простого селянина на ім'я Магвайер. Для цього ліричного героя існування сповнене лише побутовими сільськими турботами, позбавлене втіхи чи радості, будь-якого очікування завтра: “*There is no to-morrow; // No future but only time stretched for the mowing of the hay // Or putting an axle in the turf-barrow*”[19]. Його ставлення до життя зрозуміло з такої фрази: “*And **life** is more lousy than savage*”[19].

Як і у Єйтса, життя і смерть ідуть поруч, але коли в Єйтса це поєднання гармонійне, то в Каванаха спостерігається болючий розкол, невідворотність смерті: “*...is there anything we can prove // Of **life** as it is broken-backed over **the Book // Of Death?***” [19].

У цій поемі життя набуває гротескних форм, це існування, зведене до виконання насущних обов'язків по обслуговуванню землі, це трагедія, яка немнуче закінчиться поверненням до глини, а прах людини служитиме добривом для землі: “*He **lives** that his little fields may stay fertile when his own body // Is spread in the bottom of a ditch under two coulter crossed in Christ's Name.*”[19]; “*God's truth is **life** - even the grotesque shapes of his foulest fire*”[19]; “*We will wait and watch the **tragedy** to the last curtain*” [19]. Відтворення концепту «ЕКЗИСТЕНЦІЯ» через одиницю *tragedy*, а також у сполученнях типу *lousy, savage, fools of life, last curtain, the end of the world, his world withered away* створює атмосферу гнітючості, марності існування. Зображувана правда життя у поемі “The Great Hunger” Каванаха іде врозріз із романтизованим зображенням селянського життя тодішньої Ірландії. Життя Магвайера – це таке собі “кастроване” існування, позбавлене тілесної втіхи. Такі, як Магвайер, прив'язані до землі стають євнухами, мрії молодості про кохання трансформуються в турботу про землю і, зрештою, таке існування стає болючим: “*A **year** passed and another hurried after it // And Patrick Maguire was still six months behind **life** - // His mother six months ahead of it; // His sister straddle-legged across it:*

- // *One leg in hell and the other in heaven // And between the purgatory of middle-aged virginity - // She prayed for release to heaven or hell*"[19].

У поетичних творах зустрічаємо ситуації, коли концепт екзистенції на називається прямо, але в тексті наводяться його ситуативні характеристики, які певною мірою розкривають його суть: *"There is no to-morrow; // No future but only **time** stretched for the mowing of the hay // Or putting an axle in the turf-barrow*"[19].

У Патріка Каванаха, як і у Вільяма Батлера Єйтса, поняття «життя» практично невідривне від поняття «смерть». Водночас поняття «смерті» найчастіше відтворюється через одиницю *clay* – глина – те, що і дає життя селянам, і є їх погібеллю: *"Clay is the word and clay is the flesh [19]; "Unless the clay is in the mouth the singer's singing is useless" [19]; "Quality of the clay that dribbles over his coffin" [19]; Screams the apocalypse of clay // In every corner of this land."*[19]. Свідченням нерозривності понять життя і смерті в концепті «ЕКЗИСТЕНЦІЯ» є той факт, що із проаналізованих нами поезій, котрі містили звернення до зазначеного концепту, були виокремлені такі випадки вживання: через одиницю *life* – 27 вживань, *existence* – 1, *to live* – 5, *years* – 8, у значенні смерті через одиницю *clay* 14, *death* – 8, *end* – 4.

Проводячи паралелі між трьома визначними ірландцями, можна сказати, що для Єйтса життя і смерть нероздільні, оскільки смерть є логічним завершенням життя; для Патріка Каванаха життя направлене до смерті, існування – це смерть; для Шеймаса Хіні смерть – це інше життя. Особливо показова в цьому плані остання збірка Хіні "Human Chain", у ревію до якої Джон Банвіль писав: *"Heaney's dead are vibrantly alive, fleshed out by the force of memory and through the power of poetry, even if the flesh here often has the "webby weight" of his dying father's underarm in the poem "Album." Human Chain marks many deaths but all the markings are a celebration of what was lived"* [13].

Останню збірку поезій Шеймас Хіні написав уже після інсульту, тому, на думку багатьох літературознавців вона просякнута відчуттям смертності та переосмислення існування: *"As between clear blue and cloud, // Between haystack and sunset sky, // Between oak tree and slated roof, // I had my **existence**. I was there. // Me in place and the place in me"*[20].

Поет почав розмірковувати над тим, як справлятися із втратою рідних та друзів таплинністю часу, ще у 1990 році. У одній зі своїх лекцій він порівняв поезію Філіпа Ларкіна “Aubade”, у якій смерть приходить як щось темне та абсолютне, а життя здається тремтливим, полохливим очікуванням вимирання, “The Cold Heaven” Єйтса, у якій протиставлення між життям, повним і насиченим, та життям, марним і порожнім. Для самого Хіні поезія сама по собі, незалежно від змісту, протистояла уявленню про життя як велику порожнечу. Хіні писав: *“When a poem rhymes, when a form generates itself, when a metre provokes consciousness into new postures, it is already on the side of life. When a rhyme surprises and extends the fixed relations between words, that in itself protests against necessity. When language does more than enough, as it does in all achieved poetry, it opts for the condition of overlife, and rebels at limit”* [12].

Поезія для митця, власне, і є формою існування. Характеристики, які вкладаються в це поняття, у великих ірландців – це боротьба, пов’язана із прагненням народу до незалежності, героїзм, який вбачається у зверненнях до сторінок історії, переосмислення життя через смерть і смерть через життя, побут, сільське життя, копання картоплі і творчість. Саме творчість є новим способом існування для нового покоління ірландців. Якщо раніше слово *digging* було синонімом життя й життя ірландця нерідко зводилось до копання картоплі, то для сучасного Хіні земля перестала бути тюрмою, у творчості він вбачає сенс вого життя: *“Between my finger and my thumb // The squat pen rests. // I’ll dig with it”* [20].

В результаті проведеного дослідження нами було з’ясовано, що до ядра концепту «ЕКЗИСТЕНЦІЯ» відносяться наступні лексичні одиниці: *life, living, clay, death, years*. Цікавим є те, що власне лексична одиниця *existence* у проаналізованих нами поезіях з’явилась лише двічі. Периферія даного концепту значно ширша і містить неординарні способи відтворенні концепту екзистенції, що можна пояснити високим символізмом поезії, метафоризацією образів, філософським переосмисленням форми і суті існування: *time, limbo, everyday, eternity, fate, the nest of the world, eternal April, new rhythm, heaven, hell, purgatory, digging*.

Концепт «ЕКЗИСТЕНЦІЯ» – це концепт філософський, і основні характеристики, притаманні йому, – це нерозривність

життя та смерті, переосмислення одного через інше, намагання віднайти для себе інше життя. Як культурологічний концепт він постає відображенням картини світу нації і передає сумарний досвід як усього народу, так і окремих його представників. Для Ірландії як країни існування – це завжди боротьба, збройні сутички, прагнення довести своє право на існування. Для поета екзистенція є частиною його картини світу, відображенням його поглядів на існування та відтворенням тих компонентів життя, які сам поет вважає значущими. Вільям Батлер Єйтс, Патрік Каванах та Шеймас Хіні – яскраві представники ірландської літератури. Їх творчість, починаючи з кінця XIX століття і закінчуючи 2010 роком, дає змогу розглянути значний відрізок історії Ірландії та відтворення як загального, так і особистого світогляду. Аналіз інших представників ірландської літератури уможливить провести аналіз та глибше дослідження місця концепту «ЕКЗИСТЕНЦІЯ» в ірландській картині світу.

Список літератури

1. Августин Аврелий. Исповедь. Петр Абеляр. История моих бедствий / Августин Аврелий. – М. : Республика, 1992. – 335с.
2. Воркачев С. Г. Сопоставительная этносемантика телеономных концептов «любовь» и «счастье» (русско-английские параллели): монография / С. Г. Воркачев. – Волгоград : Перемена, 2003. – 162 с.
3. Демьянков В. З. Термин «концепт» как элемент терминологической культуры // Язык как материя смысла : сборник статей к 90-летию академика Н. Ю. Шведовой / отв. ред. М. В. Ляпон. / В. З. Демьянко. – М. : Азбуковник, 2007. – С. 35–47.
4. Карасик В. И. Концепт как индикатор эпохи («очковтирательство») // Политическая лингвистика. В. И. Карасик.– Екатеринбург, 2009. - Вып. 4(30). С. 9-13
5. Карасик В. И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс. / В. И. Карасик. – М. : Гнозис, 2004. – 390 с.
6. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : підручник / О. О. Селіванова. — Полтава : Довкілля - К, 2008. – 712 с.
7. Стадильская Н. А. Компонентный анализ слова как способ выявления содержания концепта / Стадильская Н. А. // Вестник

Челябинского государственного университета. – Челябинск, 2012. – № 32 (286). Филология. Искусствоведение. – Вып. 71. – С. 112–117.

8. Степанов Ю. С. Константы : Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю. С. Степанов. – М. : Языки русской культуры, 1997. – 405с.

9. Шведова Н. Ю. Русский язык : Избранные работы. / Н. Ю. Шведова. – М.: Гнозис, 2005. – 603 с.

10. Впливи ірландської літературної традиції на поезію Шеймаса Хіні [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://litclub.org.ua/texts/show/157/>.

11. Colm Tóibín Human Chain by Seamus Heaney – review [Electronic resource]. / Tóibín Colm. – Access mode: <http://www.theguardian.com/books/2010/aug/21/seamus-heaney-human-chain-review>

12. Eimear Flanagan Seamus Heaney: 'I live in panic over the next poem' [Electronic resource]. / Flanagan Eimear. – Access mode: <http://www.bbc.co.uk/news/uk-northern-ireland-11400255>

13. John Banville Living Ghosts [Electronic resource] / Banville John/ – Access mode: <http://www.nybooks.com/articles/archives/2010/nov/11/living-ghosts/?insrc=toc>

14. Cambridge Dictionaries Online [Electronic resource]. – Access mode : <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/british/existence>

15. Longman Dictionary of American English. – Addison Wesley Longman Limited., 1997. – 934p.

16. Macmillan Dictionary [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/existence>

17. Merriam-Webster Online : Dictionary and Thesaurus [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.merriam-webster.com/dictionary/existence>

18. Oxford Learner's Dictionaries [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/existence>

19. Patrick Kavanagh – PoetHunter.com [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.poemhunter.Com/patrick-kavanagh/>

20. Seamus Heaney – PoetHunter.Com [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.poemhunter.com/seamus-heaney-3/>

21. William Butler Yeats – PoetHunter.Com [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.poemhunter.com/william-butler-yeats/>